

III BÖLMƏ

BEYNƏLXALQ TİCARƏT, HAVA NƏQLİYYATI VƏ LOGİSTİKA

UOT: 339.5

Ümmühəbibə Məhəmməddağı qızı QƏLƏNDƏROVA
Bakı Dövlət Universiteti, i.f.d., dosent
ummuhabibagalandarova@gmail.com
10.30546/4.71.2023.171

ÜMUMDÜNYA TİCARƏT TƏŞKİLATINA (ÜTT) ÜZVLÜYÜN İNKİŞAF ETMƏKDƏ OLAN ÖLKƏLƏRİN İQTİSADİ ARTIMINA TƏSİRİNİN QİYMƏTLƏNDİRİLMƏSİ

Xülasə

Tədqiqatın məqsədi – ÜTT-yə üzvlüyün inkişaf etməkdə olan ölkələrin iqtisadi artımına təsirini qiymətləndirmək və bununla bağlı mürəkkəblikləri hərtərəfli başa düşməkdir.

Tədqiqatın metodologiyası – Tarixi təhlili, nəzəri çərçivələri, empirik nümunələri və siyasət tövsiyələrini birləşdirən çoxşaxəli yanaşmadan istifadə edərək, bu tədqiqat inkişaf etməkdə olan ölkələrin iqtisadi inkişafına ÜTT-nin təsirinin vahid görünüşünü təklif edir.

Tədqiqatın tətbiqi əhəmiyyəti – Bu tədqiqat praktiki əhəmiyyət kəsb edir, siyasətçilər, ticarət danışıqları aparən şəxslər və maraqlı tərəflər üçün dəyərli fikirlər verir və ÜTT-yə üzvlük kontekstində yaxşı məlumatlı qərarların qəbul edilməsinə kömək edir.

Tədqiqatın nəticələri – Tədqiqat göstərir ki, ÜTT-yə üzvlük tez-tez ticarət həcmələrinin artmasına, birbaşa xarici investisiyalara və şaxələndirilmiş ixrac imkanlarına gətirib çıxarır, inkişaf etməkdə olan ölkələrdə iqtisadi artımı təşviq edir, eyni zamanda davamlı çağırışları vurğulayır.

Tədqiqatın orijinallığı və elmi yeniliyi – Bu tədqiqatın unikallığı onun müasir və hərtərəfli təhlilindədir, beynəlxalq ticarətin inkişaf etməkdə olan ölkələrin iqtisadi rifahına təsirinin dinamik xarakterini vurğulayır, tarixi perspektivləri müasir anlayışlarla əlaqələndirir.

Açar sözlər: *ümumdünya ticarət təşkilatı (ÜTT), inkişaf etməkdə olan ölkələr, iqtisadi artım, ticarətin liberallaşdırılması, beynəlxalq ticarət.*

Giriş

1995-ci ildə yaradılmış Ümumdünya Ticarət Təşkilatı (ÜTT) beynəlxalq ticarəti asanlaşdırmaq və malların və xidmətlərin sərbəhlər arasında rahat hərəkətini təmin etmək üçün nəzərdə tutulmuş qlobal ticarət sisteminin təməl daşı kimi dayanır. 164 üzv ölkə ilə ÜTT beynəlxalq ticarət əlaqələrinin tənzimlənməsində və formalaşmasında mühüm rol oynayır.

ÜTT Tariflər və Ticarət Üzrə Baş Sazişin (GATT) varisi kimi xidmət edir və qlobal ticarəti idarə etməkdə hərtərəfli çərçivə təmin etmək üçün nəzərdə tutulub. O, ayrı-seçkiliyə yol verməmək, şəffaflyq və qarşılıqlılıq prinsipləri əsasında fəaliyyət göstərir və bütün üzv ölkələr üçün bərabər şərait yaratmağa çalışır. Təşkilat ticarət müqavilələri üzrə danışıqlardan tutmuş mübahisələrin həllinə və ticarət qaydalarının tətbiqinə qədər ticarətlə bağlı geniş spektrli məsələlərlə məşğul olur. Onun əsas missiyası liberallaşdırılmış ticarət vasitəsilə qlobal iqtisadi artım və inkişafı təşviq etməkdir.

ÜTT-yə üzvlük dövlətlərin, xüsusən də inkişaf etməkdə olan ölkələrdə iqtisadi inkişaf üçün əhəmiyyətli təsirlərə malikdir. Çox vaxt məhdud iqtisadi resurslarla səciyyələnən inkişaf etməkdə olan ölkələr ÜTT çərçivəsində unikal problemlər və imkanlarla üzləşirlər.

ÜTT-yə üzvlük inkişaf etməkdə olan ölkələrə qlobal bazarlara çıxışı artırır. Tariflər və kvotalar kimi ticarət maneələrini azaltmaqla, bu ölkələrə mal və xidmətlərini digər üzv ölkələrə daha sərbəst ixrac etmək imkanı verir. Bu bazara çıxış əhəmiyyətli iqtisadi fayda gətirə bilər, çünki bu, onların məhsulları üçün müştəri bazasını genişləndirir.

ÜTT inkişaf etməkdə olan ölkələrə beynəlxalq ticarətin mürəkkəbliklərini idarə etməyə kömək etmək üçün yardım və potensialın gücləndirilməsi proqramları təklif edir. Bu proqramlar onların infrastrukturunu, ticarətlə bağlı bacarıqlarını və qanunvericilik bazalarını təkmilləşdirməklə onları qlobal bazarda rəqabət aparmaq üçün daha yaxşı təchiz etmək məqsədi daşıyır.

Ticarətin liberallaşdırılması nəzəriyyələri və onların inkişaf etməkdə olan ölkələrə uyğunluğu

Ümumdünya Ticarət Təşkilatına (ÜTT) üzvlüyün inkişaf etməkdə olan ölkələrin iqtisadi artımına təsiri müxtəlif ticarətin liberallaşdırılması nəzəriyyələri kontekstində başa düşülə bilər. Bu nəzəriyyələr inkişaf etməkdə olan ölkələr üçün beynəlxalq ticarətin üstünlüklərini və mənfi cəhətlərini qiymətləndirmək üçün bir çərçivə təmin edir. Burada üç əsas ticarət nəzəriyyəsi və onların inkişaf etməkdə olan ölkələrlə əlaqəsi var [4, s.75]:

1. Müqayisəli üstünlük

Müqayisəli üstünlük əsas ticarət nəzəriyyəsidir ki, ölkələr daha aşağı imkan dəyəri olan mal və xidmətlər istehsalında ixtisaslaşmalı və fərqli müqayisəli üstünlüklərə malik olan digərləri ilə ticarət etməlidirlər. Bu nəzəriyyə inkişaf etməkdə olan ölkələr üçün çox aktualdır, çünki bir ölkənin hər hansı bir mal istehsalında mütləq üstünlüyü olmasa belə, yenə də ticarətdən faydalana biləcəyini vurğulayır. İnkişaf etməkdə olan ölkələr tez-tez ticarət vasitəsilə səmərəli şəkildə istifadə oluna bilən aşağı qiymətli əmək və ya xüsusi təbii ehtiyatlar kimi unikal resurslara malikdirlər. Müqayisəli üstünlüyə malik olan əmtəə və xidmətlərin istehsalına diqqət yetirməklə, inkişaf etməkdə olan ölkələr öz iqtisadi məhsullarını artırma və beynəlxalq ticarətdən faydalana bilərlər.

2. Mütləq üstünlük

Adam Smit tərəfindən irəli sürülmüş mütləq üstünlüklər nəzəriyyəsi, ölkələrin digər dövlətlərə nisbətən daha səmərəli olduqları mal və xidmətlərin istehsalında ixtisaslaşmalı olduğunu müdafiə edir. Bu nəzəriyyə müasir ticarət dinamikasına daha az tətbiq olunsada, inkişaf etməkdə olan ölkələr üçün fikirlər təklif edir. İnkişaf etməkdə olan ölkələr zəngin resurslara və ya aşağı istehsal xərclərinə görə müəyyən sektorlarda mütləq üstünlüklərə malik ola bilərlər. Bu üstünlükləri tanıyaraq və onlardan faydalanmaqla, onlar ixrac yönümlü inkişaf strategiyaları vasitəsilə iqtisadi artımı gücləndirə bilərlər. Bununla belə, qeyd etmək vacibdir ki, qlobal iqtisadi mənzərə inkişaf etmişdir və texnologiya və miqyas iqtisadiyyatı kimi digər amillər indi ticarət dinamikasında mühüm rol oynayır.

3. Yeni Ticarət Nəzəriyyəsi

Tez-tez Paul Kruqmanla əlaqələndirilən Yeni Ticarət Nəzəriyyəsi miqyas iqtisadiyyatını və məhsulun fərqləndirilməsini özündə birləşdirərək ənənəvi ticarət nəzəriyyələrini genişləndirir. İnkişaf etməkdə olan ölkələr kontekstində bu nəzəriyyə onların ixrac portfellerinin şaxələndirilməsinin vacibliyini vurğulayır. Müxtəlif əmtəə və xidmətlərin istehsalı ilə məşğul olmaqla, hətta miqyaslı iqtisadiyyatların mövcudluğunda belə, inkişaf etməkdə olan ölkələr böyümə üçün imkanlar tapa bilərlər. Bu nəzəriyyə ölkələri qiymət dəyişkənliyinə həssas olan əsas əmtəələrdən və kənd təsərrüfatı mallarından kənara çıxaraq innovativ və fərqləndirilmiş məhsulları kəşf etməyə təşviq edir. Diversifikasiya və məhsulların diferensiallaşdırılması onların iqtisadiyyatlarını qlobal bazarda daha davamlı və rəqabətə davamlı edə bilər [9, s.10].

Bu ticarət nəzəriyyələri qlobal bazarlara çıxış, iqtisadi ixtisaslaşma və bacarıq və texnologiyaların əldə edilməsi daxil olmaqla, inkişaf etməkdə olan ölkələr üçün beynəlxalq ticarətin potensial faydalarını kollektiv şəkildə vurğulayır. Bununla belə, etiraf etmək vacibdir ki, ticarətin liberallaşdırılması imkanlar təqdim etməklə yanaşı, qlobal bazar dəyişkənliyinə qarşı potensial zəiflik və siyasətin koordinasiyasına ehtiyac kimi problemlər də təqdim edir.

ÜTT üzvlüyünün inkişaf etməkdə olan ölkələrin iqtisadi artımına təsirinin təhlili

Ümumdünya Ticarət Təşkilatına (ÜTT) üzvlüyün inkişaf etməkdə olan ölkələrin iqtisadi artımına təsirini daha dərindən başa düşmək üçün xüsusi nümunələri araşdırmaq dəyərlidir. Bu ölkələrin təcrübələri ÜTT-yə üzvlüklə bağlı müxtəlif nəticələrə və problemlərə işıq salır.

- Hindistan: Kənd təsərrüfatı və xidmət sektorlarına təsirə baxış [2, s.56].

Inkişaf etməkdə olan görkəmli ölkə Hindistan ÜTT-yə üzvlüyün iqtisadiyyatın müxtəlif sektor-

larına təsirləri ilə bağlı əsaslı nümunə təqdim edir. 1995-ci ildə ÜTT-yə qoşulduqdan sonra Hindistan əhəmiyyətli iqtisadi islahatlara başlamış, ticarəti liberallaşdırmış və tarifləri tədricən aşağı salmışdır [1, s. 20].

Kənd təsərrüfatına təsir: ÜTT-yə üzvlük potensial fayda gətirsə də, Hindistan kənd təsərrüfatı sektorunda problemlərlə üzləşmişdir. ÜTT öhdəliklərinə uyğun olaraq kənd təsərrüfatı subsidiyalarının azaldılması Hindistan fermerlərinə, xüsusən də pambıq kimi məhsul istehsalına təsir etmişdir. Bazara çıxış yaxşılaşmış və basmati düyü kimi kənd təsərrüfatı məhsullarının ixracının artmasına səbəb olmuşdur, lakin yerli fermerlər tez-tez böyük subsidiya alan xarici həmkarları ilə rəqabət aparmaq üçün mübarizə aparırdılar.

Xidmətlərə təsir: Bunun əksinə olaraq Hindistanda xidmətlər sektorunda əhəmiyyətli artım müşahidə edilmişdir. ÜTT çərçivəsində Xidmətlərin Ticarəti üzrə Baş Saziş (GATS) İT və biznes proseslərinin autorsinqi xidmətlərinin genişləndirilməsinə kömək etmişdir. Hindistan əhəmiyyətli iqtisadi artıma və iş yerlərinin yaradılmasına səbəb olan proqram xidmətləri üçün qlobal mərkəzə çevrilmişdir [3, s.655].

- Çin: inkişaf etməkdə olan dövlətdən inkişaf etmiş dövlətə çevirmə.

2001-ci ildə Çinin ÜTT-yə daxil olması ölkənin iqtisadi trayektoriyasında mühüm dönüş nöqtəsi olmuşdur. Çin inkişaf etməkdə olan ölkədən dünyanın ən böyük iqtisadiyyatlarından birinə çevrilmişdir [10, s.33].

İstehsalata təsir: ÜTT-yə üzvlük Çinə qlobal istehsal gücünə çevrilməyə imkan vermişdir. Azaldılmış ticarət maneələri, rəqabət qabiliyyətli istehsal xərcləri ilə birlikdə Çin mallarının beynəlxalq bazarlarda üstünlük təşkil etməsinə imkan vermişdir. İstehsal sektoru ölkənin iqtisadi transformasiyasına əhəmiyyətli dərəcədə töhfə verən ixraca əsaslanan əhəmiyyətli artım görmüşdür.

İqtisadi inkişaf və yoxsulluğun azaldılması: Çinin ÜTT-yə üzvlüyü diqqətəlayiq iqtisadi artım templəri və yoxsulluğun əhəmiyyətli dərəcədə azalması ilə müşayiət olundu. Milyonlarla Çin vətəndaşı istehsal və ixraca əsaslanan sənayelərdə artım səbəbindən yoxsulluqdan xilas oldu.

- Afrika ölkələri: Çətinliklər və imkanlar.

Afrika ölkələri ÜTT çərçivəsində hər biri özünəməxsus şəraitlə üzləşən müxtəlif inkişaf etməkdə olan dövlətlər qrupunu təmsil edir [5, s.13].

Kənd təsərrüfatında imkanlar: Bəzi Afrika ölkələri kənd təsərrüfatı məhsullarının ixracını artırmaq üçün ÜTT üzvlüyündən istifadə etmişlər. Məsələn, Efiopiyanın çiçəkçilik sənayesi beynəlxalq bazarlara çıxış əldə etmiş və Qananın kakao ixracı tariflərinin azaldılmasından faydalanmışdır [6, s.72].

Sənaye və infrastrukturda çətinliklər: Bununla belə, infrastruktur və sənaye inkişafı baxımından problemlər qalmaqdadır. Ticarətlə bağlı məhdud infrastruktur, beynəlxalq standartlara cavab vermək üçün qeyri-adekvat imkanlar və ticarətin maliyyələşdirilməsində çətinliklər bəzi Afrika ölkələrinin ÜTT-yə üzvlüyün faydalarından tam istifadə etmək imkanlarına mane olmuşdur.

Ticarətin şaxələndirilməsi: ÜTT-yə üzvlük bəzi Afrika ölkələrini ənənəvi əmtəələrdən kənar ixracatını şaxələndirməyə təşviq etmişdir. Məsələn, Keniya bağçılıq ixracını genişləndirmiş və qlobal çiçək bazarında əsas oyunçu olmuşdur.

Xülasə, bu nümunə araşdırmaları ÜTT üzvlüyünün inkişaf etməkdə olan ölkələrə təsirinin çoxşaxəli xarakterini vurğulayır. Hindistan, Çin və müxtəlif Afrika ölkələrinin təcrübəsi göstərir ki, ÜTT-yə üzvlüyün təsirləri ölkənin özünəməxsus şərtlərdən, beynəlxalq ticarət qaydalarına uyğunlaşma qabiliyyətindən və məşğul olduğu xüsusi sektorlardan asılıdır. ÜTT-yə üzvlük iqtisadi artım üçün imkanlar yarada bilsə də, qlobal ticarətin faydalarını maksimum dərəcədə artırmaq üçün inkişaf etməkdə olan ölkələr üçün kənd təsərrüfatı, sənayeləşmə və infrastrukturla bağlı problemləri həll etmək çox vacibdir.

Ümumdünya Ticarət Təşkilatına (ÜTT) üzvlüyün inkişaf etməkdə olan ölkələrin iqtisadi artımına təsirini hərtərəfli qiymətləndirmək üçün biz empirik məlumatlara və statistik tapıntılara müraciət edə bilərik. Bu obyektiv qiymətləndirmələr ÜTT-yə üzvlüyün ticarətə, birbaşa xarici

investisiyalara (BXİ), gəlirlərin bölüşdürülməsinə və yoxsulluğun azaldılmasına faktiki təsirləri haqqında dəyərli fikirlər təqdim edir.

ÜTT-yə üzvlükdən əvvəl və sonra ticarət həcmnin və artım tendensiyalarının təhlili inkişaf etməkdə olan ölkələrə təsirin aydın mənzərəsini təqdim edə bilər. İnkişaf etməkdə olan ölkələr ÜTT-yə daxil olmamışdan əvvəl çox vaxt məhdud ticarət həcmli və məhdudlaşdırıcı ticarət siyasətləri ilə qarşılaşırlar. Bu siyasətlər beynəlxalq ticarəti və iqtisadi artımı boğa bilər. Üzvlükdən sonra inkişaf etməkdə olan ölkələr adətən ticarət həcmində və artım tempində əhəmiyyətli artımların şahidi olurlar. Tariflərin azaldılması, ticarət maneələrinin azalması və qlobal bazarlara çıxış çox vaxt ixracın artmasına səbəb olur. Məlumatlar tez-tez müxtəlif mal və xidmətlərin ixracı ilə ticarətdə nəzərəcarpacaq genişlənməni ortaya qoyur.

Qeyd etmək vacibdir ki, ÜTT üzvlüyünün inkişaf etməkdə olan ölkələrə faktiki təsirləri konkret şəraitə, siyasətlərə və onların məşğul olduqları sektorlara əsasən əhəmiyyətli dərəcədə fərqlənə bilər. Statistik nəticələr ticarət, XBI, gəlir bölgüsü və yoxsulluğun azaldılması, hər bir xalqın real dünya təcrübəsi idarəçilik, infrastruktur və daxili iqtisadi şərait də daxil olmaqla çoxsaylı amillərlə formalaşır.

İnkişaf etməkdə olan ölkələrin üzləşdiyi problemlər

Ümumdünya Ticarət Təşkilatına (ÜTT) üzvlük inkişaf etməkdə olan ölkələrə çoxsaylı faydalar təqdim etməklə yanaşı, diqqət və strateji həll yolları tələb edən bir sıra mürəkkəb problemlər də ortaya qoyur. Bu çağırışlar bir millətin qlobal ticarətin üstünlüklərini tam reallaşdırmaq qabiliyyətinə əhəmiyyətli dərəcədə təsir göstərə bilər.

İnkişaf etməkdə olan ölkələrin ÜTT çərçivəsində üzləşdiyi əsas problemlərdən biri inkişaf etmiş və inkişaf etməkdə olan dövlətlər arasında danışıqlar gücündə əhəmiyyətli bərabərsizlikdir. Çox vaxt iqtisadi cəhətdən daha güclü və qabaqcıl diplomatik resurslarla təchiz edilmiş inkişaf etmiş ölkələr ticarət danışıqları zamanı daha əhəmiyyətli təsirə malikdirlər. Bu balanssızlıq inkişaf etməkdə olan ölkələr üçün bir sıra çatışmazlıqlarla nəticələnə bilər [7, s.41].

İnkişaf etməkdə olan ölkələr tez-tez ticarət danışıqlarında məhdud təsir imkanları ilə üzləşirlər, bu da onların ən yaxşı maraqlarına uyğun şərtləri və nəticələri təmin etməyi çətinləşdirir. Danışıqlar inkişaf etməkdə olan ölkələrin inkişaf perspektivlərini potensial olaraq pozan, inkişaf etmiş dövlətlərin xeyrinə olan razılaşmalara gətirib çıxara bilər. Bundan əlavə, kifayət qədər təmsil olunmaması və ya adekvat resursların, o cümlədən diplomatik potensial və təcrübənin olmaması inkişaf etməkdə olan ölkələrin mürəkkəb danışıqlarda iştirakının effektivliyini məhdudlaşdırır.

Danışıqlar zamanı bu bərabərsizliklərin aradan qaldırılması daha ədalətli qlobal ticarət sisteminin yaradılmasında mühüm elementdir ki, bu da bütün üzv ölkələrin ÜTT üzvlüyündən tam faydalanmasını təmin edir.

Əqli Mülkiyyət Hüquqlarının Ticarət Aspektləri sazişləri əqli mülkiyyətin qorunması yolu ilə innovasiyalara təşviq etməklə yanaşı, xüsusilə resursları məhdud olan ölkələr üçün əsas dərman vasitələrinə əlçatan qiymətə çıxış üçün maneələr yarada bilər. Həyat xilas edən dərmanlar bu qorunmalara görə çox baha ola bilər. Bu vəziyyət inkişaf etməkdə olan ölkələri əqli mülkiyyət hüquqlarının qorunması ilə vətəndaşlarının kritik dərmanlara münasib qiymətə çıxışının təmin edilməsi arasında zərif tarazlığı idarə etməyə məcbur edir. Bu problemlərin həlli əsas dərman vasitələrinə çıxışın təhlükə altına düşməməsini təmin etmək üçün düşünülmüş siyasət tərtibini və beynəlxalq əməkdaşlığı tələb edir. Bu əməkdaşlıq innovasiyalara təşviq edərkən və əqli mülkiyyət hüquqlarını qoruyarkən zəruridir.

Yekun olaraq qeyd edək ki, ÜTT çərçivəsində inkişaf etməkdə olan ölkələrin üzləşdiyi problemlər çoxşaxəli və bir-biri ilə bağlıdır. Bu çağırışlar, xüsusilə əqli mülkiyyət hüquqları və əsas dərman vasitələrinə çıxış kimi sahələrdə daha ədalətli ticarət danışıqlarını təşviq etmək, potensialın gücləndirilməsinə dəstək vermək və balanslaşdırılmış həllər tapmaq üçün beynəlxalq səviyyədə birgə səylər tələb edir. Bu çağırışları həll etməklə, inkişaf etməkdə olan ölkələr iqtisadi artım və inkişaf üçün beynəlxalq ticarətin potensialından daha yaxşı istifadə edə bilərlər.

İnkişaf etməkdə olan ölkələrin Ümumdünya Ticarət Təşkilatına (ÜTT) üzvlüyünün faydalarını

maksimum dərəcədə artırmasını təmin etmək üçün çoxşaxəli yanaşma tələb olunur. Bu siyasət tövsiyələri problemləri həll etmək, ədalətli ticarəti təşviq etmək və inkişaf etməkdə olan dövlətlərin danışıqlar imkanlarını artırmaq məqsədi daşıyır.

ÜTT üzvlüyünün faydalarının maksimallaşdırılması strategiyaları:

1. İnkişaf etməkdə olan ölkələr malların hərəkətini asanlaşdırmaq üçün nəqliyyat və logistika kimi ticarətlə bağlı infrastrukturun gücləndirilməsinə diqqət yetirməlidirlər. Qüsursuz ticarət üçün güclü infrastruktur vacibdir. Bundan əlavə, ticarətlə bağlı məsələlərdə təlim və təhsili təmin edən potensialın gücləndirilməsi proqramları da eyni dərəcədə vacibdir. Bu proqramlar mürəkkəb beynəlxalq ticarət qaydalarını və razılaşmalarını effektiv şəkildə idarə etmək üçün lazım olan bilik və təcrübə ilə millətləri gücləndirir.

2. Gəlir bərabərsizliyi və yoxsulluq xüsusilə artan ticarət kontekstində əhəmiyyətli narahatlıqlar olaraq qalır. İnkişaf etməkdə olan ölkələr sosial təhlükəsizlik şəbəkələri və yenidən bölüşdürmə tədbirləri vasitəsilə gəlir bərabərsizliyini azaltmağa yönəlmiş siyasətlər qəbul etməlidirlər. Məqsəd iqtisadi artımın faydalarının cəmiyyətin bütün təbəqələri arasında bərabər şəkildə bölüşdürülməsini təmin etmək olmalıdır. Bu məqsədə çatmaq üçün inklüziv inkişaf siyasəti vacibdir.

3. İnkişaf etməkdə olan ölkələr maliyyə yardımı və texniki dəstəyə çıxış əldə etmək üçün beynəlxalq təşkilatlar və donorlarla fəal şəkildə əlaqə saxlamalıdırlar. Ticarətlə əlaqəli infrastrukturun qurulmasına və ticarət potensialının artırılmasına yönəlmiş ticarətə yardım proqramları xüsusilə faydalı ola bilər. Beynəlxalq inkişaf agentlikləri ilə əməkdaşlıq inkişaf etməkdə olan ölkələri ÜTT səylərində dəstəkləmək üçün mühüm resurslar və təcrübə təmin edə bilər [8, s.8].

İnkişaf etməkdə olan dövlətlərin ÜTT çərçivəsində təmsilçilik və danışıqlar imkanlarının təkmilləşdirilməsi:

- Danışıqlar aparmaq imkanlarının artırılması çox vacibdir. İnkişaf etməkdə olan ölkələr diplomatik və danışıqlar imkanlarının inkişafına sərmayə qoymalıdırlar. Bu investisiya təlim proqramlarına və mentorluq təşəbbüslərinə şamil edilməlidir. Təcrübəli danışıqlar aparan şəxslər inkişaf etməkdə olan diplomatlara dəyərli təlimatlar verə, onları ÜTT danışıqlarında öz ölkələrini effektiv şəkildə təmsil etmək üçün lazım olan bacarıqlarla təchiz edə bilərlər.

- İnkişaf etməkdə olan ölkələr həmfikir dövlətlərlə ittifaq və koalisiya yaratmaq imkanlarını araşdırmalıdırlar. Kollektiv sövdələşmə onların danışıq qabiliyyətini artırır və onlara öz maraqlarını daha böyük təsirlə müdafiə etməyə imkan verir. Birgə işləməklə, inkişaf etməkdə olan dövlətlər rəqabət mühitini bərabərləşdirir və ÜTT daxilində qərarların qəbulu proseslərinə daha effektiv təsir göstərə bilərlər.

- İnkişaf etməkdə olan ölkələr ÜTT daxilində daha çox şəffaflığın tərəfdarı olmalıdırlar. Açıq və inklüziv qərar qəbul etmə prosesləri inkişaf etməkdə olan ölkələrin səslərinin eşidilməsini təmin edir. İşçi qruplarda, komitələrdə və mübahisələrin həlli mexanizmlərində fəal iştirak vacibdir. Bu platformalar inkişaf etməkdə olan ölkələrə qlobal ticarət qaydalarını və siyasətlərini öz xeyrinə formalaşdırmaq üçün imkanlar yaradır.

İnkişaf etməkdə olan ölkələrin ehtiyaclarını daha yaxşı həll etmək üçün ÜTT daxilində islahatların təşviqi:

• Xüsusi və Diferensial Rejim: İnkişaf etməkdə olan dövlətlər ÜTT çərçivəsində daha möhkəm və effektiv Xüsusi və Diferensial Müalicə müddələrinin müdafiəsində fəal olmalıdırlar. Bu müddəalar inkişaf etməkdə olan ölkələrin unikal şərait və ehtiyaclarını əks etdirmək üçün uyğunlaşdırılmalıdır. Daha uzun keçid dövrləri və müəyyən sahələrdə daha aşağı öhdəliklər əsas çevikliyi təmin edə bilər.

• Əqli Mülkiyyət Hüquqlarının Nəzərdən keçirilməsi: İnkişaf etməkdə olan ölkələr Əqli Mülkiyyət Hüquqlarının Ticarətlə Əlaqədar Aspektlərində (TRIPS) islahatlara təkan verməlidirlər. Bu islahatlar əsas dərmanlara çıxışın əlçatan olmasını təmin etməyə yönəlməlidir. Məcburi lisenziyalaşdırma və əhalinin sağlamlığının qorunması kimi tədbirlər müzakirələrdə ön planda olmalıdır.

• Kənd təsərrüfatına subsidiyaların ünvanlanması: İnkişaf etməkdə olan ölkələr inkişaf etmiş ölkələrdə kənd təsərrüfatına subsidiyaların azaldılması istiqamətində çalışmalıdırlar. Bu subsidi-

yalar beynəlxalq kənd təsərrüfatı ticarətini təhrif edə və inkişaf etməkdə olan ölkələri əlverişsiz vəziyyətə sala bilər. Ədalətli və təhrif etməyən subsidiyaların müdafiəsi bu kritik sahədə oyun sahəsini bərabərləşdirə bilər.

- Ticarətin asanlaşdırılması: İnkişaf etməkdə olan ölkələr ticarət prosedurlarının sadələşdirilməsi, bürokratiyanın azaldılması və gömrük proseslərinin sürətləndirilməsi üçün tədbirlərin fəal tərəfdarları olmalıdırlar. Bu proseslərin sadələşdirilməsi onların qlobal ticarətdə iştirak imkanlarını əhəmiyyətli dərəcədə artırmağa bilər.

Yekun olaraq, bu siyasət tövsiyələrinin həyata keçirilməsi inkişaf etməkdə olan ölkələrə ÜTT üzvlüyünün faydalarını maksimum dərəcədə artırmaq imkanı verir. Bu tədbirlər tək-cə problemləri həll etmir, həm də xalqlara beynəlxalq ticarətin təqdim etdiyi imkanlardan istifadə etməyə imkan verir. Bundan əlavə, ÜTT daxilində islahatların tərəfdarı olmaq daha ədalətli və əhatəli qlobal ticarət sisteminin formalaşdırılmasında fəal iştirakını təmin edir.

Nəticə

Ümumdünya Ticarət Təşkilatına (ÜTT) üzvlüyün inkişaf etməkdə olan ölkələrin iqtisadi artımına təsirinin bu hərtərəfli tədqiqində bir sıra əsas tapıntılar və anlayışlar ortaya çıxmışdır. Nəzəri çərçivələrin, empirik təhlillərin, problemlərin və siyasət tövsiyələrinin tədqiqi inkişaf etməkdə olan ölkələr üçün qlobal ticarətin mürəkkəb dinamikası haqqında dəyərli fikirlər təklif edir.

Əsas tapıntılara aşağıdakılar daxildir:

- ÜTT-yə üzvlük tez-tez ticarət həcmində artımın və böyümə meyillərinə gətirib çıxarır, bazara çıxış və ixrac imkanlarını genişləndirməklə inkişaf etməkdə olan ölkələrə fayda gətirir.

- Birbaşa Xarici İnvestisiyalar (BXİ) ÜTT-yə daxil olduqdan sonra inkişaf etməkdə olan ölkələrdə artım meyilidir, iqtisadi artım və texnologiya transferinə töhfə verir.

- ÜTT-yə üzvlük inklüziv artım siyasətinin və sosial təhlükəsizlik şəbəkələrinin əhəmiyyətini vurğulayaraq, gəlir bölgüsünə qarışıq təsir göstərə bilər.

- ÜTT-yə üzvlüyün faydalarından tam istifadə etmək üçün danışıqlarda səlahiyyətlərin bərabərsizliyi, daxili qaydaların beynəlxalq standartlara uyğunlaşdırılması, əqli mülkiyyət hüquqları və əsas dərman vasitələrinə çıxışla bağlı məsələlərin həlli kimi problemlər fəal şəkildə idarə edilə bilər.

ÜTT inkişaf etməkdə olan ölkələrin inkişafında əsas rol oynamağa davam edir. Onun çərçivəsi bu xalqlara qlobal iqtisadiyyata inteqrasiya etmək, beynəlxalq bazarlara çıxmaq və iqtisadi artımı təşviq etmək üçün imkanlar yaradır. İnkişaf etməkdə olan ölkələr ticarət mübahisələrini həll etmək və faydalı şərtləri müzakirə etmək üçün ÜTT-nin mexanizmlərindən istifadə edə bilərlər. Bundan əlavə, təşkilat inkişaf etməkdə olan ölkələr arasında birgə səylər və koalisiyalar üçün platforma təklif edir və onlara öz maraqlarını kollektiv şəkildə müdafiə etməyə imkan verir. İnkişaf etməkdə olan ölkələr ÜTT-də fəal iştirak etməklə, ədalətli, inklüziv və davamlı inkişafa diqqət yetirməklə, ehtiyaclarına daha yaxşı xidmət etmək üçün qlobal ticarət qaydalarını formalaşdırmağa bilərlər.

Bu məqalə dəyərli fikirlər təqdim etsə də, ÜTT üzvlüyünün inkişaf etməkdə olan ölkələrə təsirinin dinamik və inkişaf edən sahə olduğunu etiraf etmək vacibdir. Davam edən tədqiqat və təhlillər beynəlxalq ticarətin dəyişən dinamikasını və onun inkişaf etməkdə olan ölkələrdə iqtisadi artım təsirlərini qiymətləndirmək üçün çox vacibdir. Gələcək tədqiqatlar aşağıdakılara diqqət yetirməlidir:

- ÜTT-yə üzvlüyün inkişaf etməkdə olan ölkələrin iqtisadi inkişafına və sənayeləşməsinə uzunmüddətli təsiri;

- Rəqəmsal ticarətin və e-ticarətin yüksəlişi də daxil olmaqla, inkişaf edən qlobal iqtisadi mənzərənin nəticələri;

- İnkişaf etməkdə olan ölkələrin ticarət potensialının yaxşılaşdırılmasında siyasət tövsiyələrinin effektivliyi və onların həyata keçirilməsi;

- ÜTT üzvlüyünün nüanslı təsirini daha dərinə başa düşmək üçün xüsusi sektorlar, sənayelər və ölkələr üzrə nümunə tədqiqatları.

Yekun olaraq qeyd edək ki, Ümumdünya Ticarət Təşkilatı inkişaf etməkdə olan ölkələrin iqtisadi inkişafı üçün mühüm institut olaraq qalır. Onun inkişaf üçün imkanlar təmin etmək potensialı problemlər yaratsa da, beynəlxalq ticarət arenasında fəal siyasətlərin və iştirakın vacibliyini vurğulayır. Əlavə tədqiqat və təhlillər qlobal ticarətin daim dəyişən mənzərəsini və onun inkişaf etməkdə olan ölkələrin iqtisadi rifahına təsirini işıqlandırmaqda davam edəcəkdir.

ƏDƏBİYYAT

1. Brooks, Douglas & Fan, Emma & Sumulong, Lea. (2010). Foreign direct investment: Trends, TRIMs, and WTO negotiations. Asian Development Review. 20. 10.1142/S0116110503000010.
2. Cathleen D. Cimino, Rachel F. Fefer. World Trade Organization: Overview and Future Direction. Congressional Research Service, R45417 October 18, 2021
3. Eliason, Antonia. (2015). The Trade Facilitation Agreement: A New Hope for the World Trade Organization. World Trade Review. 14. 643-670. 10.1017/S1474745615000191.
4. Hadili, Abduraawf & Al-Jafari, Mohamed Khaled & Demetrios, James & Gizelis, & Bin, Mohamed & Boukhris, Abderrazek. (2021). Trade Liberalisation, Measurements, and Theories of International Trade: An Empirical Evidence from Recent Studies. Indian Journal of Economics and Business. 20. 71-90.
5. Jacob, James. (2016). The World Trade Organization and its impact on African development.
6. Kerr, William. (2005). Special and Differential Treatment: A Mechanism to Promote Development?. Estey Centre Journal of International Law and Trade Policy. 06.
7. Martin, Will & Mattoo, Aaditya. (2008). The Doha Development Agenda: What's on the Table?. Journal of International Trade and Economic Development. 19. 10.1080/09638190903327609.
8. Matsushita, Mitsuo & Schoenbaum, Thomas & Mavroidis, Petros & Hahn, Michael. (2003). The World Trade Organization: Law, Practice, and Policy.
9. Medin, Hege. (2014). New trade theory. Implications for industrial policy.
10. Minteh, Binneh. (2012). A Case Study of China's Membership of The World Trade Organization: Implications on Sovereignty. Journal of Global Analysis. Vol.3. 16.

*Уммухабиба Махаммадтаги кызы Галандарова
Бакинский Государственный Университет,
доктор философии, доцент
ummuhabigalandarova@gmail.com*

Оценка влияния членства во Всемирную Торговую Организацию (ВТО) на экономический рост развивающихся стран

Резюме

Цель исследования – оценить влияние членства в ВТО на экономический рост развивающихся стран и всесторонне понять связанные с этим сложности.

Методология исследования. Используя междисциплинарный подход, который сочетает в себе исторический анализ, теоретические основы, эмпирические примеры и политические рекомендации, это исследование предлагает целостный взгляд на влияние ВТО на экономическое развитие развивающихся стран.

Прикладное значение исследования. Это исследование имеет практическое значение, предоставляя ценную информацию политикам, участникам торговых переговоров и заинтересованным сторонам, а также способствуя принятию обоснованных решений в контексте членства в ВТО.

Результаты исследования. Исследование показывает, что членство в ВТО часто приводит к увеличению объемов торговли, прямых иностранных инвестиций и диверсификации экспортных возможностей, способствуя экономическому росту в развивающихся странах и одновременно подчеркивая проблемы устойчивого развития.

Оригинальность и научная новизна исследований. Уникальность этого исследования заключается в его современном и всестороннем анализе, подчеркивающим динамичный характер воздействия международной торговли на экономическое благополучие развивающихся стран, связывающем исторические перспективы с современными взглядами.

Ключевые слова: *Всемирная торговая организация (ВТО), развивающиеся страны, экономический рост, либерализация торговли, международная торговля.*

*Ummuhabiba Mahammadtaghi Galandarova
Baku State University, Ph.D., associate professor
ummuhabigalandarova@gmail.com*

Assessment of the impact of membership in the World Trade Organization (WTO) on the economic growth of developing countries

Summary

The purpose of the study is to assess the impact of WTO membership on the economic growth of developing countries and to comprehensively understand the complexities involved.

Research methodology. Using a multidisciplinary approach that combines historical analysis, theoretical frameworks, empirical examples and policy recommendations, this study offers a holistic view of the impact of the WTO on the economic development of developing countries.

Applied significance of the study. This research is of practical importance, providing valuable insights for policymakers, trade negotiators and stakeholders, and contributing to well-informed decision-making in the context of WTO membership.

Results of the study. The study shows that WTO membership often leads to increased trade volumes, foreign direct investment and diversified export opportunities, promoting economic growth in developing countries, while highlighting the challenges of sustainability.

Originality and scientific innovation of research. The uniqueness of this study lies in its contemporary and comprehensive analysis, emphasizing the dynamic nature of the impact of international trade on the economic well-being of developing countries, linking historical perspectives with contemporary insights.

Keywords: *World Trade Organization (WTO), developing countries, economic growth, trade liberalization, international trade.*